

RANG-TUS SIFATLARINING LINGVOMADANIYLARDA TUTGAN O'RNII

Toshqulova Zebiniso Baxriddin qizi

TerDU lingvistika yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sifat so'z turkumining rang-tus leksemalari haqida fikr yurutiladi. Ularning turli lingvomadaniyatlarda ifodalaydigan ma'nolari. Bu ranglar bilan bog'liq bo'lgan urf-odatlar, irim-sirimlar va rangshunoslikning o'rganilishi haqida ma'lumotlar keltirilib o'tiladi. Shuni aytish kerakki, rang ifodalovchi leksemalar turli xil ma'nolarni ifodalab, nutqning jozibadorligini oshirishi, ekspressivlikni ta'minlashi kabi fikrlar aytib o'tiladi. Rang leksemalarining azal-azaldan ifodalagan ma'nolari, turli xil o'yinlar, kasalliklar, udumlarda qanday ma'nolarni tashishi misollar asosida ko'rsatiladi.*

Kalit so'zlar: *rang-tus sifatlari, lingvomadaniyat, urf-odat, madaniyat, konsept, oq, qora, qizil, ramz, millat.*

THE ROLE OF COLOR ADJECTIVES IN LINGUISTICS

Tashkulova is the daughter of Zebiniso Bakhridin

TerDU Linguistics 2nd stage master's student

Annotation: *this article discusses the color lexemes of the adjective phrase. Their meanings in different linguistic cultures. It provides information about the customs, rituals and the study of color science related to these colors. It should be said that lexemes representing color express different meanings, increase the attractiveness of speech , and provide expressiveness. The meanings of color lexemes from time immemorial , the meanings they convey in various games, diseases , and games are shown on the basis of examples.*

Keywords: *color adjectives, linguistic culture, tradition, culture, concept, white, black, red, symbol, nation.*

РОЛЬ ЦВЕТОВЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В ЛИНГВИСТИКЕ

Ташкулова –дочь Зебинисо Бахриддина

ТерДУ Лингвистика магистант 2 ступени

Аннотация: *В данной статье рассматриваются цветные лексемы прилагательного словосочетания. Их значения в разных языковых культурах. Он предоставляет информацию об обычаях, ритуалах и изучении науки о цвете, связанной с этими цветами. Следует сказать, что лексемы, обозначающие цвет, выражая разные значения повышают привлекательность речи, обеспечивают выразительность .на основе примеров показаны значения*

цветолексем с незапамятных времен, значения, которые, они передают в различных играх, болезнях, играх.

Ключевые слова: *цветовые прилагательные языковая культура традиция культура концепт белый черный красный символ нация.*

Bu ajib olamga hamma o'z ko'zi bilan qaraydi va o'z nazdidan kelib chiqqan holda baholaydi. Hayotimizni serjilo va qiziqarli qiladigan asosiy vositalardan biri bu ranglardir. Ranglar inson hayotida muhim rol o'ynaydi. Inson o'z hissiyotini va ichki tuy'g'ularini ifoda etishda ranglardan ham foydalanadi va bu rang elementlar ba'zida so'zlardan ko'ra o'z fikrimizni aniqroq va ekspessivroq tarzda tinglovchiga yetkazib beradi. Hayotdagi, turmushdagi, voqea-hodisalarning, urf-odatlarining rang-tus bilan bog'liq tomonlari juda ko'p. Bu narsa, albatta, tilda ham o'z aksini topmay qolmagan.

Rang o'zbek tiliga tojik tilidan kirib kelgan bo'lib, tus, bo'yoq, tur kabi ma'nolarni anglatadi.

Ranglarni o'rganish bilan ham alohida fan shug'ullanadi. Bu fanning nomi koloristikadir. U rang madaniyati va tili, rang garmoniyasini poydevoriga tayanadi va bir vaqtning o'zida jamiyatning rang madaniyati haqidagi tasavvuriga ham asoslanadi. Ranglar haqidagi fan juda qadimdan paydo bo'lgan. Qadimdan Sharq mamlakatlarida rang simbolikasi paydo bo'lgan va bularning barchasi Yevropa va Osiyoning rang madaniyatiga katta ta'sir o'tkazgan. Ranglardan juda keng miqyosda foydalana boshladilar. Antik davrda esa rang estetika kategoriyasi sifatida qabul qilina boshladi.

Eramizgacha bo'lgan IV asrlardayoq qadimgi grek faylasufi Aristotep rang va rang hodisalarini aniqlashga harakat qilgan. O'rta asrlarda esa rangni diniy nuqtai nazardan o'rganish boshlandi. Leonardo da Vinchi garmonil qarama-qarshiliklarni aniqlaydi: bular oq-qora, ko'k-sariq, qizil-yashil. Shunday qilib ranglar haqidagi fan paydo bo'ldi. Bu sohani F. Runge, A. Shopengauyer, U. Adame, E. Delakrue, Van Gon, V. Kandinskiy kabi olimlar rivojlantirdi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili rang mavzusini o'rganishda turli xil yo'nalish va yondashuvlar mavjud ekanligini ko'rsatdi. Ilmiy adabiyotlardan shu ma'lum bo'ldiki, rang tahlilini o'rganish ikki yo'nalishda olib borilgan. (kultrologik va lingvokultrologik). Biz o'z ishimizda ranglarning lingvokultrologik tahliliga e'tibor qaratamiz. Ranglarning lingvokultrologik tahlili ham ikki yondashuvga bo'linadi. Lingvokultrologik yondashuvda rang qanday berilgan, uning berilishi nima bilan bog'liq va asosiysi rang berilishida qanday g'oya ilgari surilgan degan savolarga javob topishga harakat qilinadi.

Birinchi yondashuvda rangga to'g'ridan-to'g'ri emas, til orqali nisbiy qaraladi. Ranglarning tahlili umumiy tarzda til va dabiyot orqali ko'riladi. V.A. Maslova rang ifodalanishini madaniyat, tabiat va predmet bilan bog'liq degan fikrni ilgari surgan. V. A. Maslova yana shuni aytib o'tadiki, Shimol taraflarda asosiy tasavvurdagi rang oq va sariq yoki kun ikki xil: oq va qizil rang bo'lib, u quyosh va olov hukumdori. U yana shuni ham aytib o'tadiki, g'urbat qora rangda, tun ham shu rangda ifodalanishi, xar xil

xalq madaniyatidagi ranglar va ranglarni tasavvuri bilan bog'liq hodisa ekanligi haqida umumiy xulosalar berishgan.

Ikkinchi yondashuv lingvokulturologik yondashuvda rang muammosi matn nuqtai nazardan o'rganilgan va ushbu yondashuvda uch xil qarashlar mavjud bo'lgan. A. V. Kurdina, B. G. Mesheryakov matnda ranglar tahlili abyektiv haqiqatlar bilan bog'liqligini ko'rsatsa, E. A. Yushkina rang muammosiga badiiy asar orqali yondashishgan, ya'ni ranglar ifodalanishi yorug'likka bog'liqligini aniqlaydi degan fikrni olg'a surishgan. Y. M. Lotman badiiy asardagi ranglarni berishiga emas, simvollarni badiiy asardagi to'lqiniga e'tiborini qaratgan.

Ranglarni psixologik, leksik, koloristik, semantik, lingvokulturologik, etimologik tomonlari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. V. I. Shersli o'zining "названия цветов и символическое значение их" nomli maqolasida turli xalq va qabilalarning urf-odatlaridagi rang bilan bog'liq bo'lgan irim-chirimlarni mufassal yoritgan. " Afrika xalqlari,-deb yozadi u,- oq rangni doim yaxshilikka yo'yishadi, ya'ni oq-bu shodlik va begunohlik alomatlaridir, deb aytadilar. Turli musobaqa o'yinlarida g'olib chiqqanlarga va hattoki ozod qilingan qulga oq kiyim kiydirishadi. Boshqa Afrika qabilalari esa oqqa -begunohlik, poklik, do'stlik simvoli deb qaraydilar. Mo'g'ullar oq rangni muqaddas deb biladilar. Shuning uchun ular muqaddas sanalgan bu rangni bu tusga ega eshak kabi hayvonlarga nisbatan ishlatmasdan, bu hayvonlarga "qizil" tusli deb aytishgan. Olim o'z maqolasida boshqa ranglarga ham to'xtalib o'tgan.

Kulturologik yo'nalishning ikkinchi yondashuviga A. Vejbitskaya olg'a surgan fikrlar asos bo'lgan. O'z tadqiqotida u yapon tilidagi koloristik leksemalarning farqlarini tushuntirib, qaysini qachon ishlatilishini ko'rsatib bergan. Har bir rang har bir millatning madaniyatida o'ziga xos lingvokulturologik vazifani bajaradi. Jumladan, yashil rang musulmon olamida o'ziga xos ramziy rangdir. U yangilanish, yosharish kabi semalarni beradi. Qizil esa tanimizda oqib turgan qonni, o'ziga tortuvchilikni , qiziqqonlikni ifodalaydi. Sariq rang ba'zan oltin rangni , ba'zan esa kasallikni ifodalaydi.

Millatimizda azaldan qolgan urflar borki, bu urflarni rangli elementlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu urf-odatlarda ranglar ancha ma'noni anglatadi. Masalan , azaldan tanish bo'lgan sariq kasalligini shu rangda o'tlar, dori vositalari, giyohlar yordamida davolash. Tunda, shomdan keyin chaqaloqlarni ko'chaga olib chiqayotganda uning peshona qismiga ziyon-u zaxmatlardan saqlash maqsadida qora rangli kuya yoki shu rangdagi biror bir predmetni surib qo'yish. Inson badaniga qizilcha, qizamiq toshganida xuddi shu rangdagi surtmalardan foydalanish. Qizil rang bilan bog'liq yana bir ma'lumot borki, xalqimizda qizamiqqa chalingan bolalarning yotgan xonalari qizil matolar bilan o'rab olingan. O'yinlarda jarima ma'nosini ham bu rang bilan ifodalsh holatlari barcha ma'daniyatlarda kuzatiladi.

Rangga munosabat madaniy me'yor bilan bog'liqdir. Ranglarning ham o'ziga xos ramzi mavjud: yevropaliklarda qora rang motam ramzidirki, holbuki, yaponlarda

motam ramzi oq. Azaldan qardosh bo'lib kelgan tojik va o'zbek millatining ham motam ramzi oqdir.

Qizil rang zo'ravonlik, urushqoqlik bilan bog'liq, shuningdek, u sevgi va jo'shqinlik bilan bog'liq. Qadimda u ham shayton, ham muhabbat ma'budi bilan bog'langan. Shu bilan birga bu rang xavf-xatarni ifodalagan. E'tibor berganmisiz, mumkin bo'lmagan belgilarning ko'pi qizil rang bilan bo'yalgan bo'ladi. Test javobini xato bajarsangiz ham qizil rang xato javob ekanligini ifodalaydi. Bu rang Xitoyda gullab-yashnash va baxtiyorlik rangidir. Shuningdek, boylarning, zodagonlarning kiyimlari va darvozalari qizil rangda bo'lgan. Biroq bu rang Janubiy Afrikada motam, aza ramzidir.

Ayrim lingvomadaniyatlarda bu rang jug'rofiy belgini ifodalagan. Masalan, Mayya qabilasida qizil rang Sharqni, qadimgi Meksikaning tog'li xalqlarida Janubni ifodalagan. Qora rang turli lingvomadaniyatlarda yovuzlikni, o'lim, qayg'uni ifodalaydi. Ko'plab g'arb mamalakatlari bu rang an'anaviy motam ramzi sanaladi. Qadimgi Sharqda bu rang buyuklik ma'nosini ham bergan. Tariximiz sahifalariga nazar tashlasak, ko'plab xonliklar va davlatlar o'z nomlariga qora leksemasini qo'shib ishlatishgan (Qoraxoniylar, Qoraxitoylar). Bu leksema bu davlatning buyukligini namoyon etgan. Bundan tashqari bu xonliklarning sarkardalari ham o'z nomlariga bu rangni ishlatishgan. Qora Koreya tarixida o'limni ifodalagani uchun bu rangdan saroy devorlarini bezashda deyarli foydalanilmagan. Biroq sudyalarning halollik va hurmatni ifodalash maqsadida qora libos kiyishgan.

Oq rang deyarli barcha xalqlar madaniyatida soflik, ezgulik, rostgo'ylik, timsoli sifatida ifodalangan. O'zbek lingvomadaniyatida bu rang pokizalik, musaffollik, ezgulik kabi semalarni ifoda etadi. Shuning uchun ota-bobolarimizdan urf bo'lib kelayotgan an'analar bu rang bilan bog'liq (masalan, oqlik, oq o'rar, ona sutidek oq, kelin liboslari, otaning uzatilayotgan qizining boshini oq paxtada silashi. Rus xalq og'zaki ijodida oq rang motam manosida keladi. Ba'zi lingvomdanoyatlarda bu rang qo'rqqoqlik ramzidir (masalan, 1-jahon urushida harbiy xizmatdan qochib ketgan fransuz askari yoki zobitiga qo'rqqoqlik ramzi sifatida oq patlar yuborilgan. Bundan tashqari ko'plab lingvomadaniyatalatlarda bu rang mag'lubiyat rangidir, e'tibor berganmisiz, mag'lublikni ifodalash maqsadida urush maydoniga oq bayroqning ko'tarilishi, sport maydonida esa oq sochiqning davraga tashlanishi kabi holatlar ham mavjud.). Xitoy va Koreys madaniyatida esa oq boshqa holatdan farqli o'laroq yomonlik timsoli, o'lim va motamni ifodalaydi. Hattoki bizning madaniyatimizdagi leksikonimizda tez-tez qo'llaniluvchi "oq yo'l" birikmasi ham ularga juda erish tuyulishi mumkin. Koreyslar oq rangni muhim deb hisoblashgan. Choson davrida Konfutsiyga ergashgan olimlar oq libos, qora astar kiyib, olimning aksitizmini vizual tarzda ifoda etishgan.

Ranglardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Har bir rang bir olam ma'no anglatadi, boshqa lingvomadaniyatlarda bu rang aksini ifodalashi yoki yana qo'shimcha ma'no anglatishi mumkin. Ranglarsiz hayotni tasavvur qilib bo'lmaganidek, badiiy adabiyotda ham ranglar o'z o'rniga egadir. Azal-azaldan o'z ijod mahoratlarini

namoyon etmoq uchun g'azalnavislar, shoirlar, yozuvchilar bu ranglarga ko'p marotaba murojat qilishgan. Ularning bir qator yozgan asarlarida olam-olam ma'no jamlangan bo'lib, har bir inson bu ranglardan o'ziga yana bir boshqa ma'no, tushunchani yaratadi, bu esa kitobxonning ichki dunyosi va psixologiyasi bilan bog'liq bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki, koloristika psixologiya bilan bog'liqdir.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, madaniyatlararo munosabatlarda ranglarning ahamiyati katta bo'lib, turlicha farqlarga ega. Bir madaniyatdagi rangning lingvokulturologik ma'nosi boshqa madaniyatda umuman boshqa ramziy ma'noni ifodalaydi. Masalan, birgina aza marosimida turli millat vakillari turli xil rangni qabul qilganlarida ko'rishingiz mumkin. Mana shuning o'ziyoq madaniyatlardagi farqni ko'rsatadi. Bu farqlar millatning urf-odati, tarixi va milliy mentalitetidan kelib chiqadi. Lingvokulturologiyada rang konseptini "Insonni o'rab turgan olamni anglashida muhim kognitiv kategoriyalardan biri sifatida ko'p narsa-hodisalarni o'zida aks ettiradigan "madaniy kod", ya'ni " turli xalqlarning o'zaro munasabatlari natijasida "madaniy daltonizm"ni bartaraf etishga imkon beradigan bilimdir" deya ta'kidlaydi tilshunos olim A. Belov. Ranglar har bir millatning o'ziga xos ifodaga (konsept)ga ega bo'lib, u nolisoniy omillar, xususan, millatning dunyoni bilishi bilan bog'liq holda tilde namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. Toshkent: O'zbekiston, 2017,-48b
2. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz.- Toshkent: O'zbekiston, 2017.-488b
3. Mirtojiev M, Mahmudov N. Til va madaniyat. –Toshkent: O'zbekiston, 1992, - 110b
4. Sattorov M. O'zbek udumlari. – Toshkent, 1993.
5. Klaus Reichord, Bernhard Graf. PAINTINGS that Changed the world.
6. Nabiyeu M. "Rangshunoslik". Toshkent. O'qtuvchi. 1995
7. Xudoyberganov R. "Rangshunoslik". Toshkent . 2004
8. <http://symbolist.ru/animals>